

Vrije figuren:
kleine statistiek van
het vrijwilligerswerk

Pro-poor toerisme
moet kleur bekennen

Sport is goed
voor een ander

vrijetijdstudies

jaargang 28 | 2010 | nummer 3

Pro-poor toerisme moet kleur bekennen

Ferry van de Mosselaer en René van der Duim
Wageningen University, Postbus 47, 6700 AA Wageningen
ferry.vandemosselaer@wur.nl,
rene.vanderduim@wur.nl

1 | Inleiding

Pro-poor toerisme is een benadering in wetenschap en ontwikkelingssamenwerking die zich expliciet richt op de vraag 'hoe kan toerisme bijdragen aan armoedebestrijding?'. De benadering bestaat nu tien jaar, een mooi moment voor bezinning, ook nu in Nederland, en andere Westerse landen, wederom de zin en wijze van ontwikkelingssamenwerking ter discussie staat. In januari presenteerde de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR 2010) een kritisch rapport over de toekomst van de Nederlandse ontwikkelingshulp, getiteld '*Minder pretentie, meer ambitie*'. René van der Duim gaf in de rubriek 'Het Oog' in de eerste editie van dit jaar al een doorkijk naar wat dit rapport betekent voor de toekomst van toerisme en ontwikkelingssamenwerking. Hij stelde dat universele, kant-en-klaar oplossingen in het verleden, van 'community-based-tourism', tot het omarmen van de private sector, nooit het ei van Columbus zijn geweest, en dat ook nooit per definitie zullen zijn. Specificiteit, een bredere blik en professionaliteit moeten bijdragen aan een effectievere benadering van de relatie tussen toerisme en ontwikkeling. En bovenal bescheidenheid.

Er zijn echter meer redenen om de pro-poor toerisme benadering tegen het licht te houden. In het eerste decennium van deze eeuw ontpopte het Pro-Poor Tourism Partnership zich als een broedplaats voor nieuwe ideeën en publicaties op het gebied van toerisme en armoedebestrijding. De gelegenheidscoalitie van grondleggers van pro-poor toerisme bestond uit Caroline Ashley, Dylis Roe, Harold Goodwin, Dorothea Meyer en later Jonathan Mitchell. Jarenlang werden op hun website case studies, werkdocumenten, artikelen en ander relevant werk gepubliceerd en vrijwel alle wetenschappelijke, en niet-wetenschappelijke, publicaties refereerden aan het werk van het PPT Partnership (zie: www.propoortourism.org.uk). Maar de laatste publicaties op de website dateren al weer van 3 jaar geleden, en enkele belangrijke vaandeldragers zijn om uiteenlopende redenen uitgewaaid. Zo heeft Ashley een andere werkkring gevonden en afficheert Goodwin zich liever met 'responsible' dan 'pro-poor tourism'. Hoewel anderen het werk hebben voortgezet bij organisaties als ODI (Mitchell) of toeristische kenniscentra (Meyer en Goodwin) is het gedachtegoed nu dermate versnipperd en verwaterd, dat zij langzamerhand afstand nemen van het begrip (Meyer, persoonlijke informatie, 2010).

Dit artikel geeft eerst een historisch overzicht van het ontwikkelingsdebat en de wijze waarop binnen deze debatten de rol van toerisme is beschouwd. Tegen deze achtergrond wordt het ontstaan van de pro-poor toerisme benadering uitgelegd en worden de sterkten en zwakten van de benadering geanalyseerd. Dit artikel sluit af met een blik op de toekomst van toerisme en haar rol in de bestrijding van armoede wereldwijd.

2 | De evolutie van het ontwikkelingsdebat

Terwijl Europa na de Tweede Wereldoorlog bezig was met de wederopbouw, ontstonden de eerste mondiale ontwikkelingsprogramma's die zich richten op een verdeling van kennis en

PRO-POOR TOERISME MOET KLEUR BEKENNEN

welvaart over de wereld. In deze periode werd de zogenaamde 'Derde Wereld' ontdekt (Mowforth en Munt 2008). Sinds 1950 is er vrijwel elk decennium een ander ontwikkelingsparadigma leidend geweest. Tot eind jaren tachtig waren deze visies gelieerd aan de zogenaamde 'grote verhalen', het socialisme, het kapitalisme en het communisme (Schuurman 1993; Mowforth en Munt 2008). Maar met de val van de Sovjet Unie verdwenen deels ook deze 'grote verhalen'; het ontwikkelingsdebat raakte in een *impasse* (Schuurman 1993).

Vanaf de jaren 50 werd ontwikkeling eerst gelijkgesteld aan modernisering. De 'onderontwikkelde' situatie van de 'Derde Wereld' had volgens velen te maken met het feit dat deze landen traditioneel en niet 'modern' waren (Sharpley en Telfer 2002; Sharpley 2009; Mowforth en Munt 2008). Derde Wereldlanden zouden enkele, generieke, fases moeten doorlopen om van een traditionele maatschappij te ontwikkelen naar een moderne samenleving, zoals in het Westen (zie bijvoorbeeld Rostow's vijf fasen van ontwikkeling, 1960).

In de loop van de jaren '60 nam, vooral in het Westen de kritiek op deze moderniseringsbenadering toe. Deze werd veroordeeld als imperialistisch en de ontwikkeling van de geïndustrialiseerde landen zou juist gedreven worden door de onderontwikkeling van de Derde Wereld (Sharpley 2009). Maar ondanks dat deze neo-Marxisten het modernistische ontwikkelingsmodel dus verwierpen, dichtten zij, net als de modernisten, een belangrijke rol toe aan de staat in het reguleren van het ontwikkelingsproces. Alleen in plaats van de focus op grensoverschrijdende handel en groei (kapitalisme), richtten zij zich op binnenlandse productie en bescherming van de eigen economie. Zij gingen uit van de zelfredzaamheid van staten om op die manier onder het afhankelijkheidsjuk van de geïndustrialiseerde landen uit te komen. Ondanks deze protectionistische visie, leverde het neo-Marxisme geen tegenhanger voor economische groei als fundament voor ontwikkeling, en schoot de benadering tekort in concrete bestuurlijke kaders en beleidsrichtlijnen (Schuurman 1993).

Vanaf de jaren '70 rees het idee dat ontwikkeling niet van bovenaf opgelegd en aangestuurd moest worden, maar dat dit juist van onderaf, vanuit de gemeenschap moest komen. Dit was tevens het moment dat het zwaartepunt verschoof van grootschalige modernisering naar thema's als gezondheidszorg en onderwijs. In tegenstelling tot de eerdere ontwikkelingsvisies, richtte deze 'alternatieve' aanpak zich niet op een rigoureuze institutionele verandering, maar op de morele plicht van het Westen om een eerlijkere verdeling van welvaart te realiseren (Sharpley en Telfer 2002; Sharpley 2009). Het was vanuit deze moraal dat armoedebestrijding voor het eerst expliciet op de ontwikkelingsagenda kwam te staan. Echter de wereldwijde economische crisis in de jaren '70 was koren op de molen van de pleitbezorgers voor structurele verandering en liberalisering van de economie, verpersoonlijkt door Ronald Reagan en Margareth Thatcher. De invloed van de staat was in hun ogen debet aan de crisis en daarop werd de koers ingezet naar privatisering en vrije marktwerking. In het kielzog van deze neoliberale agenda werden structurele veranderingen doorgevoerd in de Derde Wereld, wat vooral in Latijns Amerika leidde tot torenhoge schulden. Het was in feite een herhaling van de moderniseringsfilosofie uit de jaren '50 en '60, met dat verschil dat de invloed van de staat sterk verminderd werd. Terugkijkend op de jaren '80 wordt dit decennium ook wel aangeduid als 'the lost decade in development' (Mowforth en Munt 2008; Schuurman 1993).

In de jaren '90 veranderde het perspectief. Met de val van de muur was een sterk westers 'verhaal' over ontwikkeling niet meer zo noodzakelijk en daarmee verdween ook gedeeltelijk de politieke motivatie voor ontwikkelingshulp. Het debat over de noodzaak en vorm van ont-

wikkelingshulp raakte hiermee in een impasse (Schuurman 1993). Het kapitalisme had dan weliswaar 'gewonnen'; er bestond in de samenleving en in academische kringen nog genoeg kritiek die gebaseerd was op het afhankelijkheids-denken en het neokolonialisme. Tegen deze achtergrond wonnen de alternatieve ideeën uit de jaren '70 weer aan populariteit. Dit ging gepaard met een groeiend bewustzijn voor het milieu en de leefomgeving, mede in navolging van het Brundtland Report uit 1987 en de Rio Earth Summit in 1992. Het duurzame ontwikkelingsparadigma was geboren, maar tegelijkertijd zetten de privatisering en het 'geloof' in de rol van de vrije markt in ontwikkelingslanden zich in rap tempo voort. Hoewel duurzaamheid steeds meer de toon zette in de ontwikkelingsretoriek, leken de fundamenten voor een werkelijke samenhang tussen economische, sociale en ecologische motieven voor ontwikkeling te ontbreken. Duurzaamheid bleef voorsnog in de hoek van de alternatieve ontwikkeling.

Rond de millenniumwisseling groeide (althans in academische kringen) het besef dat de institutionele tegenpolen van markt en staat, beiden niet de universele oplossing boden voor ontwikkeling, en dat het alternatieve paradigma hooguit incidenteel en versnipperd succes opleverde en niet opgeschaald kon worden. Het duurde echter tot de economische crisis in 2008 voordat het 'geloof' in de vrije markt pas werkelijk begon te wankelen, en de roep voor meer regulering in de markt, c.q. overheidsinterventie, ontstond. Mowforth en Munt (2008) concluderen dat we nu 'full circle' zijn omdat gereguleerde marktontwikkeling ook het credo was van de jaren '50. Ook de WRR (2010) stelt dat er geen radicaal alternatief is voor versnelde modernisering als motor voor ontwikkeling. Maar in tegenstelling tot de beginjaren van het ontwikkelingsdenken, hebben de afgelopen 60 jaar ons geleerd dat er geen blauwdruk voor 'goede' ontwikkeling is.

3 | De relatie tussen het ontwikkelingsdebat en toerisme

Het denken over de ontwikkelingspotenties van toerisme is ook modegevoelig gebleken. Dominante visies over de ontwikkelingspotenties van toerisme en hoe toerisme impliciet of expliciet bijdraagt aan de verbetering van welvaart op een bestemming lopen vrijwel parallel met de evolutie van het ontwikkelingsdebat (zie tabel 1). De obsessie gericht op snelle economische groei en grootschalige industrialisatie vanaf de jaren '50, leidde tot stimulering van massatoerisme (Sharpley en Telfer 2002; Van der Duim 2008). Meer toeristen zouden leiden tot meer economische groei (en deden dat in sommige gevallen, zoals Spanje, ook) en resulteren in een stijging van de werkgelegenheid en de instroom van harde buitenlandse valuta. Snelle ontwikkeling van vooral kusttoerisme in tal van ontwikkelingslanden (Mexico, het Caribische gebied, Kenia, Bali etc.) was het gevolg. Met de opkomst van het neo-Marxisme, steeg ook de kritiek ten aanzien van deze, door het Westen aangestuurde, vorm van ontwikkeling. In hun ogen leidde deze manier van ontwikkeling juist tot onderontwikkeling en afhankelijkheid in de 'periferie' en toerisme werd gezien als een exponent van deze dominantie. In de praktijk leidde dit echter niet direct tot minder, of andere vormen van, toerisme.

Pas in de jaren '70, met de opkomst van alternatieve ontwikkelingsideologieën, ontstonden er ook andere, meer kleinschaligere, vormen van toerisme zoals 'backpacking', 'community-based tourism' en 'ecotourism'.

Tegen het eind van de jaren '70 en de daaropvolgende jaren '80 veranderden de verhoudingen binnen mondiale toeristische sector drastisch met de privatisering van accommodaties

PRO-POOR TOERISME MOET KLEUR BEKENNEN

Tabel 1 Evolutie van het ontwikkelingsdebat

	Ontwikkelingsbenadering	Institutionele Ontwikkeling	Toerisme Ontwikkeling
Jaren 50 en 60	Modernisering	Keynes' concept van de welvaartsstaat. Gemengde economie; voornamelijk private sector ontwikkeling, maar met actieve overheidsinterventies. Dit generieke proces zou gelden voor elk land, dus ook de Derde Wereld.	Massa-toerisme. Grootschalige ontwikkeling van faciliteiten en de focus op het aantrekken van grote aantallen toeristen. Dit was goed voor economische groei, werkgelegenheid en buitenlandse valuta.
Eind jaren 60 en begin jaren 70	Afhankelijkheidstheorie en onderontwikkeling	Imitatie in de Derde Wereld wordt beschouwd als afhankelijkheid. Het beleid van mondiale instituties zoals de Wereld Bank en het IMF leidt tot een dominante kern en een gedomineerde periferie. De focus moet komen te liggen op nationalisering en beschermende overheden in ontwikkelingslanden.	Toerisme wordt gezien als een exponent van de Westerse overheersing. Het legt niet alleen de verschillen bloot, maar het versterkt ze zelfs. Het maakt de landen afhankelijk van buitenlandse kapitaal en kennis. De onderontwikkeling van de periferie vormt een motivatie voor toerisme en wordt daarom beschouwd als slecht.
Jaren 70 en begin jaren 80	Alternatieve ontwikkeling	Ontwikkeling op basis van een aanspraak op de moraal in ontwikkelde landen. Geen formele, institutionele verandering, maar kleinschaligheid, liefdadigheid en hulp.	Alternatieve vormen van toerisme zoals 'community-based tourism', 'ecotourism', 'backpacken'.
Eind jaren 70 en de jaren 80	Neoliberalisme	De magie van de markt. Economische groei door privatisering en toenemende concurrentie. Structurele Aanpassing, onder aanvoering van de Wereld Bank en het IMF, moet leiden tot ontwikkeling. Zodoende wordt de neoliberale ideologie opgedrongen aan ontwikkelingslanden.	De focus op de vrije markt leidt tot de privatisering van o.a. luchtvaartmaatschappijen en accommodaties. Structurele economische groei door toerisme. Iedereen in een land wordt geacht hiervan uiteindelijk, in meer of mindere mate, te profiteren.
Jaren 90	Post-ontwikkeling en duurzame ontwikkeling	Toegenomen moraliteit en zorg om het milieu en de mensheid. Op de achtergrond zorgt de 'Washington Consensus' er voor dat de marktwerking en privatisering verder doorzet.	Verdeelde meningen. Toerisme is een complex systeem waarin de lokale bevolking niet per definitie machteloos is. Verder krijgen de natuurlijke en culturele omgeving krijgt steeds meer aandacht.
De jaren 2000 -2010	Alternatieve modernisering, pro-poor ontwikkeling en duurzaamheid	Stijgende invloed van maatschappelijke organisaties. Ontwikkeling wordt gekoppeld aan de Milleniumdoelen van de VN en samenwerking tussen politiek, private sector en de maatschappij worden gezocht.	Kleinschalige, alternatieve vormen van toerisme moeten geïntegreerd worden in de bredere visie op toeristische ontwikkeling. Toerisme kan bijdragen aan gebalanceerde duurzame ontwikkeling, en krijgt een prominente rol in de bestrijding van armoede.

Tabel 1: *Evolutie van het debat over de rol van toerisme in ontwikkeling* (Uit Mowforth en Munt, 2008; Schuurman, 1993; Sharpley en Telfer, 2002; Sharpley, 2009; Van der Duim, 2008)

en luchtvaartmaatschappijen, de voortschrijdende marktwerking en de globalisering. De toenemende zorg om het milieu vertaalde zich in de jaren '90, wederom, in een stijgende populariteit voor alternatieve vormen van toerisme. Echter het gebrek aan consensus over 'duur-

zaam toeristische ontwikkeling' (Mowforth en Munt 2008) en aan breed politiek en economisch draagvlak zorgde er voor dat toerisme zich wereldwijd voornamelijk ontwikkelde door marktwerking, privatisering en directe buitenlandse kapitaalinvesteringen (Sharpley 2009). Door het enorme volume van internationaal toerisme groeide het besef aan het eind van de jaren '90 dat het niet realistisch, en waarschijnlijk niet eens wenselijk zou zijn, om alleen in te zetten op alternatieve vormen van toerisme ontwikkeling, zoals ecotoerisme.

4 | Pro-Poor Toerisme

Eind jaren '90, mede als gevolg van de nieuwe koers van de Wereldbank (Hall 2007), werd de expliciete focus op armoedebestrijding weer zichtbaar nadat het twee decennia naar de marges was verdreven. Pro-poor toerisme paste prima in het vooral in de in Engeland bepleitte 'pro-poor growth'.

Het belang van toerisme in de strijd tegen armoede wordt in de regel ondersteund met macro-economische cijfers zoals totale uitgaven door toeristen, werkgelegenheid en bijdrage aan het BNP. Daarnaast is toerisme in een overgrote meerderheid van de Poverty Reduction Strategy Papers [PRSP] aangemerkt als een belangrijke economische sector voor ontwikkeling (IMF 2010). De PRSPs worden opgesteld door de Wereldbank en de IMF en zijn een vereiste voor landen om in aanmerking te komen voor structurele schuldverlichting.

Pro-poor toerisme is echter niet alleen tot stand gekomen uit strategische overwegingen, maar ook als reactie op het falen van de universele moderniseringsaanpak om armoede te verminderen en sociale rechtvaardigheid te bevorderen (Chok et al. 2007). Tegelijkertijd nam het afstand van de beperkte en idealistische focus op louter alternatieve vormen van toerisme (Van der Duim 2008). Pro-poor toerisme heeft zich ontdaan van dogmatische visies en richt zich daarentegen op de pragmatische uitdaging om kansen en mogelijkheden voor de armen in de toeristische sector te ontvouwen (Meyer 2007; Harrison 2008). Vanaf het begin hebben de voorstanders zich gerealiseerd dat het noodzakelijk was om 'mainstream' toerisme te combineren met alternatieve vormen van toerisme. De focus lag dan ook niet op veranderen van de toeristische activiteit (de vraagzijde), maar op het creëren van *linkages* tussen de armen en de toeristische sector (de aanbodzijde). Pro-poor toerisme biedt een realistische kijk op toerisme en erkent dat de uiteindelijke interventies commercieel levensvatbaar moeten zijn, dat er gecompromitteerd zal moeten worden tussen diverse belangen, dat de interventies moeten passen binnen bestaande beleidsbepalingen en institutionele kaders en, bovenal, dat de impact redelijkerwijs beperkt zal zijn. Deze pragmatische houding heeft er voor gezorgd dat er vooral probleemgericht onderzoek is verricht en dat de pleitbezorgers het theoretische ontwikkelingsdebat, zowel binnen als buiten toerisme, in de regel hebben gemeden (Harrison 2008). Onderzoek vond en vindt voornamelijk plaats in de vorm van case studies die als doel hebben om in kaart te brengen wat er van de toeristische uitgaven bij de lokale bevolking terecht komt (zie o.a. www.propoortourism.org.uk; www.snv.nl; www.odi.org.uk; Mitchell en Ashley 2010). Op basis hiervan worden vervolgens interventies voorgesteld die uiteindelijk voordeel op moeten leveren voor de armen. Deze ogenschijnlijk logische en steekhoudende aanpak van pro-poor toerisme kent echter haar zwakke plekken.

5 | Inhoudelijke tekortkomingen

Harrison (2008) heeft pro-poor toerisme onlangs bestempeld als 'niet onderscheidend'. Hij stelde dat pro-poor toerisme vooral bepaald werd door wat het *niet* is; het is geen niche pro-

PRO-POOR TOERISME MOET KLEUR BEKENNEN

duct, geen theorie of model, niet anti-kapitalistisch en niet alleen voor de armen. Dit laatste is op zich al opvallend omdat de naam expliciet stelt dat het *pro-poor* is. Hieruit volgt dan ook direct de eerste tekortkoming. De begrippen toerisme en armoede worden niet ondubbelzinnig toegepast in verschillende studies en onderzoeksgebieden (zie ook tabel 2). In de meeste gevallen beperkt pro-poor toerisme zich, als het gaat om armoede, tot de aspecten inkomen en werkgelegenheid, hoewel het erkent dat armoede meerdere facetten kent. Deze inhoudelijke beperking wordt dan in de regel gevolgd door een zeer brede interpretatie van de grenzen van armoede. Een recente studie mede uitgevoerd door SNV in Zanzibar definiëerde bijvoorbeeld 'de armen' als:

'the marginalised [...], primary producers and those from a poor background, the latter taken to include people in non-management level employment and SME owners' (SNV 2010)

Bij benadering valt hieronder dus de overgrote meerderheid van de mensen in Zanzibar, en de studie lijkt zich dan ook meer te richten op ontwikkeling in bredere zin. Dit is op zich niet verkeerd, maar de toegevoegde waarde van pro-poor toerisme zou hem juist moeten zitten in het feit dat er expliciet gekozen wordt voor de belangen van 'de armen' en dit vraagt om een heldere afbakening van het concept en een consistente toepassing. Met een beperking van de definitie geeft men tevens gehoor aan de roep om bescheidenheid.

Daarnaast ontbeert de benadering een duidelijke en uniforme visie op ontwikkeling. Hierbij moet de kanttekening worden geplaatst dat pro-poor toerisme gezien moet worden binnen de orthodoxie dat economische groei essentieel is voor ontwikkeling (Mowforth en Munt 2008). Echter Mitchell en Ashley (2010) constateren in hun meest recente werk dat er geen eenduidige definitie met betrekking tot 'pro-poor groei' wordt gehanteerd; sterker nog dat de definities wijd uiteen lopen. Aan de ene kant van het spectrum wordt 'pro-poor groei' aangeduid als groei waarbij de armen bovengemiddeld profiteren, en aan de andere kant wordt elke vorm profijt aan de armen aangemerkt als 'pro-poor groei'; zelfs als de rijkere méér profiteren. Pro-poor toerisme kan en wil niet *a priori* kiezen tussen een efficiëntere en een meer gelijke verdeling van economische voordelen en streeft naar een gewogen oplossing.

Eenzijds vormt deze open houding de sterkte van pro-poor toerisme afgezet tegen de blauwdruk visies voor ontwikkeling uit het verleden. Anderzijds wordt hiermee wel al te eenvoudig voorbijgegaan aan een fundamentele discrepantie tussen economische efficiëntie en een eerlijke distributie. Studies en onderzoek in pro-poor toerisme richten zich namelijk in de eerste plaats op het identificeren van 'specific market failures that hold the poor back' (Ashley en Mitchell 2008). Dit impliceert dat de ongelijke situatie wordt gecreëerd door een falende markt, wat niet ondenkbaar is, maar tevens dat de oplossing dus ligt in het repareren van deze fouten. Maar markten zijn in eerste instantie niet ontworpen om voor een gelijke verdeling te zorgen; zij hebben als doel om de verdeling zo efficiënt mogelijk te maken. Vervolgens zijn (overheids-)interventies nodig om de verdeling van welvaart te reguleren, wat in de regel ten koste gaat van de economische efficiëntie. De discrepantie tussen economische efficiënte organisatie en een gelijke verdeling van welvaart ligt aan de basis van de impasse in het ontwikkelingsdebat. Aan de ene kant staan de pleitbezorgers van de rechtvaardigheid op basis van een herverdelende staat (de Neo-Marxisten) en aan de andere kant staan volgelingen van rechtvaardigheid op basis van een vrije markt (de Neoliberalen). Pro-poor toerisme kan hier niet onverschillig in staan door aan te nemen dat marktmechanismen per definitie kunnen

worden ingezet voor pro-poor ontwikkelingen, ook in omgevingen waar de benodigde institutionele kaders hiervoor ontbreken of ontoereikend zijn.

6 | Methodologische beperking

Pro-poor toerisme is dus vooral een pragmatische benadering. Vanuit de gedachte dat toerisme direct en indirect kan bijdragen aan de bestrijding van armoede ontwikkelde zich, onder de vlag van pro-poor toerisme, vanaf het nieuwe millennium de eerste methodes die als doel hadden de impact van toerisme op de economische situatie van de armen in kaart te brengen (Ashley et al. 2001; Ashley en Mitchell 2008; Mitchell en Ashley 2010). In de eerste jaren richtten deze methodes zich op het micro-niveau van ondernemerschap en levensonderhoud. In de loop van het decennium initieerden ontwikkelingsorganisaties als SNV Nederlandse Ontwikkelingsorganisatie deze methodes in de toeristische aanvoerketen en schaalden ze op naar bestemmingsniveau. Zo ontstond de 'pro-poor tourism value chain approach' (hierna VCA; Mitchell en Ashley, 2010). In tegenstelling tot een conventionele waardeketenanalyse richt de pro-poor variant zich niet zozeer op de efficiëntie van de toeristische keten, maar op de mate waarin de armen betrokken zijn in de keten en in hoeverre zij hier economisch voordeel uithalen. Pro-poor toerisme probeert hiermee zogezegd een gat te dichten en diverse onderzoekers en ontwikkelingsorganisaties die deze methode hebben toegepast hebben zeker bijgedragen aan het inzicht in de complexe verhouding tussen toerisme en inkomensdistributie (voor een overzicht van case studies zie www.odi.org.uk). Maar waar pro-poor toerisme zich onverschillig toont ten aanzien van de inhoudelijke afbakening blijken ontwikkelingsorganisaties en een select gezelschap onderzoekers in pro-poor toerisme nogal rechtlijnig te zijn in hun methodes. De VCA geeft bijvoorbeeld geen inzicht in de oorzaken van armoede en ongelijkheid en in de obstakels die armen tegenkomen als ze in de toeristische waardeketen 'mee willen doen'. De conclusies van deze analyses en de daaropvolgende aanbevelingen ontberen niet zelden een goede methodologische verantwoording.

De VCA is een methode die de complexe realiteit probeert weer te geven vanuit het idee van een economische keten-structuur. De padafhankelijkheid van bestemmingen, dat wil zeggen dat context specifieke factoren op een bestemming voor een groot deel bepalend zijn voor het al dan niet slagen van een ontwikkelingsproces, pleit echter voor de noodzaak om de status van een land en de mogelijkheden voor ontwikkeling niet vanuit één methode te bepalen. Met de beperking tot de VCA lijkt pro-poor toerisme dan toch ten prooi te zijn gevallen aan 'de verleiding van de maakbaarheid' (WRR 2010).

Om hieruit te komen zal pro-poor toerisme moet streven naar een meer eclectische methodologie omdat de condities en behoeften per casus sterk verschillen. Tot op heden zijn er veel relevante studies en data genegeerd (Meyer 2009; Harrison 2009), en zelfs de meest verstockte voorstanders onderkennen dat hier nog een wereld te winnen valt. Mitchell en Ashley (2010) stelden onlangs dat:

'the content and bibliographies of studies on tourism and poverty raise the question of whether many researchers are even aware of the existence of relevant work on the same issue emanating from different stables.' (p.2)

Zij pleiten dan ook voor meer kruisbestuiving tussen de verschillende disciplines en onderzoeksmethodes (bijvoorbeeld institutionele analyses, economisch gedragsonderzoek, studies

PRO-POOR TOERISME MOET KLEUR BEKENNEN

Tabel 2 Sterkten en zwakten van pro-poor toerisme

	Sterkten	Zwakten
Conceptueel	- Middenweg tussen structurele ontwikkeling en ideële initiatieven	- Draaikonten; geen duidelijke afbakening van armoede en 'de armen'.
	- Koppeling armoedebestrijding aan 'mainstream' toerisme i.p.v. alternatief toerisme	- Inkomen en werkgelegenheid geven een beperkt inzicht in armoede
Methodologisch		- Gelijke distributie en economische efficiëntie zijn moeilijk verenigbaar
	- Belangrijk inzicht in de distributie van toeristische uitgaven	- Beperkt vizier; veel relevant werk genegeerd
	- Mits gelijke methodologie bestaat de mogelijkheid tot bestemmingsvergelijking	- Geen inzicht in oorzaken ongelijkheid/obstakels
Praktijk		- 'hit en run' studies, vaak met weinig methodologische verantwoording
	- Expliciete connectie wordt gezocht met andere economische sectoren	- Weinig aandacht voor bestuurlijke en machtsvraagstukken
	- Belangrijke stap om inzicht in de rol van toerisme in armoedebestrijding en ontwikkeling te krijgen	- Sterk lokale focus, en hierdoor weinig oog voor internationale toeristische ketens en handelsbarrières
		- Weinig relatie met bredere sociaal-politieke en milieu problemen

Tabel 2 Sterkten en zwakten van pro-poor toerisme (mede gebaseerd op Harrison, 2008; Meyer, 2010)

naar het gebruik van hulpbronnen en ruimte, machtsanalyses) en meer samenhang tussen de algemene ontwikkelingspraktijk, het brede maatschappelijke en academische debat en de ontwikkelingen in de toeristische sector. Op dit vlak zouden de wetenschap en de ontwikkelingspraktijk elkaar kunnen vinden door de concepten en methodes te toetsen aan de behoeftes en de specifieke situatie in een bestemming. Uit veel onderzoeken in ontwikkelingsplanning en beleidsvorming blijkt dat een diepgaande analyse van de context specifieke factoren, zoals instituties en de fysieke condities, op bestemmingen essentieel is voor het bepalen van succesvolle interventies, al dan niet expliciet ten behoeve van de armen (zie bijvoorbeeld het werk van Nobelprijs winnaar Elinor Ostrom). Interventies in de vorm van beleid, projecten of programma's, op basis van dergelijk onderzoek moeten heel gericht geformuleerd worden en moeten dus rekening houden met omgevingsfactoren. Een interventie die werkt op één plek of voor één groep, kan averechts werken in een andere context (Ostrom, 2005).

7 | De weg vooruit

De WRR stelde dat de laatste jaren de nadruk veel te veel is komen te liggen op armoedebestrijding via de sociale sectoren zoals onderwijs (circa 80% van het ontwikkelingsgeld) ten

---

FERRY VAN DE MOSSELAER EN RENÉ VAN DER DUIM

---

coste van investeringen in de productieve sectoren zoals landbouw. Ontwikkeling van een land of regio moet weer centraal komen te staan en economische groei hoort daarbij. Zonder groei valt er weinig te verdelen. Daar hoort, aldus de WRR, ook bij dat armoedebestrijding niet als mantra functioneert en dat de armen niet altijd en overal direct van de hulp of interventies hoeven te profiteren.

Toerisme als productieve sector is in Nederland nooit serieus onderdeel van de ontwikkelingsagenda geweest, ondanks de enorme schaal en impact van het mondiale toerisme op ontwikkelingslanden. Zo draagt toerisme wereldwijd 10% bij aan het BNP, gaat 40% van de toeristenstroom van rijke naar arme landen en is voor 46 van de 50 minst ontwikkelde landen toerisme de belangrijkste inkomstenbron uit export (UNWTO 2009). Het zou daarom goed zijn toerisme en haar rol in het ontwikkelingsproces in het komende decennium wél onderdeel van de ontwikkelingsagenda te maken.

Pro-poor toerisme past met haar bescheidenheid (besef van beperkte impact) en specifieke focus op bestemmingen (interventieniveau) binnen de gedachtenlijn van het WRR-rapport (2010) over de toekomst van ontwikkelingssamenwerking. Maar wat pro-poor toerisme als benadering uit het oog verliest is de bredere blik op de ontwikkeling van de bestemming, de rol van het overheidsapparaat, het functioneren van instituties en de aan- of afwezigheid van marktmechanismen. De focus op het bijsturen van de geldstromen naar de armen is eenzijdig en gaat voorbij aan de vraag of armen hierdoor ook daadwerkelijk beter af zijn. Bovendien veronderstelt deze focus dat dit ook past binnen het behoeft patroon van de mensen waar het om gaat.

Naast Mitchell en Ashley's oproep tot kruisbestuiving binnen de onderzoeksscholen naar de economische impact van toerisme, zullen ontwikkelingsorganisaties die zich bezig houden met pro-poor toerisme dus hun blikveld weer moeten verruimen. Pro-poor toerisme kan een bruggenbouwer zijn door meer aandacht te besteden aan bestuurlijke vraagstukken op het meso-niveau, door te middelen tussen de mondiale lobby en retoriek enerzijds en de lokale belangen en behoeften anderzijds. Daarnaast dient specificiteit te worden gezocht in de keuze van de bestemming. Studies hebben nu te vaak het karakter van 'hit and run' en dit gaat ten koste van een grondige analyse van de context en de gedrags- en behoeft patronen van mensen. De VCA is een methode die kan bijdragen aan het structureren van complexe relaties, maar de methode is tevens beperkt en geeft geen inzicht in de oorzaken van armoede of ongelijkheid. De VCA dient daarom te worden ingezet in combinatie met meer diepgaande en verklarende methodes.

Op dit vlak valt nog een slag te maken en wetenschap en ontwikkelingspraktijk moeten vanuit diverse hoeken toenadering tot elkaar zoeken. Onderzoekers die zich bezig houden met armoede- en ontwikkelingsvraagstukken zullen de rol van toerisme als economische sector serieus moeten gaan meenemen en anderzijds zullen toerisme-onderzoekers een handreiking naar andere velden en disciplines moeten doen. Gezien de complexiteit van het spanningsveld tussen toerisme en armoede, zullen ontwikkelingsorganisaties en beleidsmakers, hoe pragmatisch hun aanpak ook is, zich op hun beurt weer moeten beroepen op methodes die onderhevig zijn aan wetenschappelijke toetsing.

Gebaseerd op de omvang en de groei van toerisme wereldwijd, vooral richting ontwikkelingslanden, en de grootschalige armoede die ontwikkelingslanden teistert, is het noodzakelijk dat er manieren worden gezocht waarmee toerisme kan worden ingezet om de levenspositie van arme mensen te verbeteren. Echter om toegevoegde waarde te creëren in het ontwikkelingsdebat zullen (1) wetenschap en praktijk hierin nauw samen moeten werken; (2) er substantiële keuzes en afwegingen moeten worden gemaakt met betrekking tot de doel-

PRO-POOR TOERISME MOET KLEUR BEKENNEN

groep, definities en doelstellingen en (3) moeten deze consistent worden gehanteerd. Toerisme kan wereldwijd een aanmerkelijke bijdrage leveren in het verbeteren van de levenspositie van arme mensen en pro-poor toerisme kan hierin een belangrijke rol vervullen. Maar het zal dan wel kleur moeten bekennen.

Literatuur

- Ashley, C., D. Roe & H. Goodwin (2001) *Pro-Poor Tourism Strategies: Making Tourism Work for the Poor*. Nottingham: The Russell Press.
- Ashley, C. & J. Mitchell (2008) *Doing the Right Thing Approximately, Not the Wrong Thing Exactly: Challenges for Monitoring Impacts of Pro-Poor Interventions in Tourism Value-Chains*. London: Overseas Development Institute.
- Chok, S., J. Macbeth & C. Warren (2007) Tourism as a Tool for Poverty Alleviation: A Critical Analysis of 'Pro-Poor Tourism' and Implications for Sustainability. *Current Issues in Tourism* 10(2) 144 – 165.
- Duim, V. R., van der (2008) Exploring Pro-poor Tourism Research: The State of the Art. In: Haan, H., de en V. R. van der Duim (Ed.) *Landscape, Leisure and Tourism* (pp. 179 – 196). Delft: Eburon.
- Hall, C.M. (2007) Pro-Poor Tourism: Do 'Tourism Exchanges Benefit Primarily the Countries of the South'? *Current Issues in Tourism* 10(2) 111 – 118.
- Harrison, D. (2008) Pro-poor Tourism: A Critique. *Third World Quarterly*. 29(5) 851 - 868.
- Harrison, D. (2009). Pro-Poor Tourism: Is There Value Beyond 'Whose' Rhetoric? *Tourism Recreation Research*, 34(2), 200 – 202.
- IMF (2010) *Poverty Reduction Strategy Papers*. Available at www.imf.org/external/np/prsp/prsp.asp.
- Meyer, D. (2007) Pro-Poor Tourism: From Leakages to Linkages. A Conceptual Framework for Creating Linkages between Accommodation Sector and 'Poor' Neighbouring Communities. *Current Issues in Tourism* 10(6) 555 – 583.
- Meyer, D. (2009) Pro-Poor Tourism: Is There Actually Much Rhetoric? And, If So, Whose? *Tourism Recreation Research*, 34(2), 197 – 199.
- Meyer, D. (2010) *Value Chain Analysis and Tourism*. Presentation during 3A-STEP meeting, Dar es Salaam, April 2010.
- Mitchell, J. & C. Ashley (2010). *Tourism and Poverty Reduction: Pathways to Prosperity*. London: Earthscan Publications Ltd.
- Mowforth, M. & I. Munt (2008) *Tourism and Sustainability: Development and New Tourism in the Third World, 3rd Edition*. New York: Routledge.
- Ostrom, O. (2005). *Understanding Institutional Diversity*. Princeton: Princeton University Press.
- Rostow, W. (1960) *The Stages of Economic Growth: A Non-communist Manifesto*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schuurman, F.J. (eds) (1993) *Beyond the Impasse: New Directions in Development Theory*. London: Zed Books.
- Sharpley, R. & D. Telfer (2002). *Tourism and Development: Concepts and Issues*. New York: Channel View Books.
- Sharpley, R. (2009) *Tourism Development and the Environment: Beyond Sustainability?* London: Earthscan Publications Ltd.
- SNV (2009). *Tourism: More Value For Zanzibar*. Final Report Value Chain Analysis. Zanzibar. SNV/VSO.
- UNWTO (2009). *World Tourism Barometer* 7(3). Madrid: October 2009.
- WRR (2010). *Minder pretentie, meer ambitie. Ontwikkelingshulp die verschil maakt*. Amsterdam/Den Haag: Amsterdam University Press.